
Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje

JAN ŽENKA, ONDŘEJ SLACH, ANDREJ SOPKULIAK

Ostravská univerzita, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Ostrava, Česko (University of Ostrava, Faculty of Science, Department of Social Geography and Regional Development, Ostrava, Czechia); e-mail: jan.zenka@osu.cz, Ondrej.Slach@osu.cz, andrej.sopkuliak@osu.cz

ABSTRACT **Typology of Czech non-metropolitan regions based on their principal factors, mechanisms and actors of development** – In this article, we propose a typology of Czech non-metropolitan regions according to their key factors, actors and mechanisms of development. Five main categories of Czech non-metropolitan regions were identified – peripheries, single factory regions, “ordinary” diversified industrial regions, lower-tier satellite platforms and higher-tier satellite platforms, complemented by the cores and hinterlands of metropolitan regions and the medium-sized urban regions with metropolitan functions. Despite the small size and high structural and functional heterogeneity of microregional economies, no significant differences in economic performance between particular groups of non-metropolitan regions were identified. Specialized non-metropolitan regions dominated by large firms perform on average economically somewhat better than those diversified and they also outperform metropolitan hinterlands and urban regions. The analysis showed, however, that the effects of industrial structure on regional economic performance are rather limited.

KEY WORDS non-metropolitan regions – peripheral regions – branch plant regions – regional economic performance – specialization – Czechia

ŽENKA, J., SLACH, O., SOPKULIAK, A. (2017): Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. *Geografie*, 122, 3, 281–309.

Do redakce došlo v říjnu 2016, přijato do tisku v květnu 2017.

1. Úvod

V posledním desetiletí se do centra pozornosti akademických i politických debat dostávají faktory a mechanismy rozvoje nemetropolitních regionů. Je možné nalézt několik příčin tohoto zájmu. Zaprvé, nemetropolitní regiony ve vyspělých zemích jsou ohroženy ze dvou stran: (a) konkurencí ze strany metropolitních regionů, které díky efektům urbanizačních úspor a koncentrací řídicích funkcí ve veřejném i soukromém sektoru dosahují vyšší dynamiky ekonomického růstu a lepších podmínek pro inovační činnost; (b) konkurencí exportně zaměřených průmyslových regionů v zemích s nižšími náklady (Rodríguez-Pose, Fitjar 2013). Zadruhé, bylo zjištěno, že převládající přístupy k regionálnímu rozvoji založené na komercializaci technologických inovací vytvářených vědeckovýzkumnou činností, podpoře regionálních inovačních systémů a zdůrazňování významu diverzifikované ekonomické základny / příbuzné rozmanitosti pro šíření inovací v lokálním kontextu nejsou pro většinu nemetropolitních regionů příliš relevantní (Isaksen, Karlsen 2013). Zatřetí, nemetropolitní regiony mají v některých vyspělých zemích značný ekonomický a inovační potenciál. Význam nemetropolitních regionů pro českou ekonomiku lze ilustrovat několika čísly – v roce 2013 soustřeďovaly 44,4 % obyvatelstva, 61,1 % zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu a 23,1 % pracovních míst v podnikatelském sektoru výzkumu a vývoje (Ženka, Slach 2016).

Ačkoliv se lze setkat s jistou homogenizací či zaměňováním s periferními či rurálními regiony (Mulligan 2013), nemetropolitní regiony tvoří vnitřně velmi rozmanitou skupinu. Ta zahrnuje nejen periferní a venkovské oblasti, ale i nemetropolitní staré průmyslové regiony, regiony ovládané jednou velkou (zpravidla) průmyslovou firmou v domácím vlastnictví či regiony soustřeďující výrobní závody nadnárodních korporací.¹ Tyto typy regionů se vzájemně liší z hlediska klíčových aktérů, mechanismů a limitů rozvoje, zdrojů znalostí či charakteru inovační činnosti, proto vyžadují specifické zaměření intervencí regionální politiky. Společným rysem je však malá populační/ekonomická velikost, nízká hustota institucí a chybějící kritická masa pro aglomerační efekty, neumožňující aplikovat stejné modely rozvoje jako v metropolitních regionech (Tödtling, Trippel 2005; Fitjar, Rodríguez-Pose 2013). Je nezbytné hledat zdroje konkurenceschopnosti nemetropolitních regionů jako celku v kontrastu k metropolitním regionům, ale zároveň přihlédnout ke značné vnitřní heterogenitě nemetropolitních regionů z hlediska struktury ekonomických aktivit, postavení v sídelním systému a dalších charakteristik. Cílem příspěvku je tedy: (a) vytvořit souhrnnou typologii českých (ne)metropolitních regionů na základě nejvýznamnějších faktorů, aktérů

¹ „Branch plant regions“ – viz např. Townroe (1975) nebo Sonn, Lee (2012).

a mechanismů jednotlivých (typů) regionů vymezených na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností; (b) formulovat doporučení pro regionální politiku individualizovaná dle potřeb jednotlivých typů českých nemetropolitních regionů.

Konceptuální ukotvení typologie českých metropolitních a nemetropolitních regionů vychází z regionálně-ekonomických (aglomerační úspory) a institucionálně-ekonomických (organizace a tvorba znalostních inovací) přístupů (Knieling, Matern 2009). Zvolené přístupy jsou pouze jedním z mnoha způsobů vymezení a konceptualizace (ne)metropolitních regionů. Z dalších přístupů lze jmenovat morfologické přístupy zaměřující se na velikost a hustotu zalidnění ve vazbě na vymezení metropolitních regionů, funkční přístupy, akcentující centralitu nebo hierarchizaci organizace dělby práce v metropolitních regionech, politicko-ekonomické přístupy studující rostoucí význam metropolitních regionů ve vztahu ke globální dělbě práce, případně regulační přístupy v duchu nového regionalismu, který zdůrazňuje posilování role a významu regionální úrovně při organizaci ekonomických aktivit (pro přehled viz Blotevogel 2001).

V následující sekci budou uvedeny definice a diskutovány odlišnosti faktorů rozvoje metropolitních a nemetropolitních regionů v obecné rovině. Třetí sekce navazuje obecnou typologií (nemetropolitních regionů). Čtvrtá sekce charakterizuje data a metody, stěžejní pátá představuje empirickou typologii českých (ne)metropolitních regionů. Závěr shrnuje výsledky a stručně diskutuje praktické implikace pro regionální politiku.

2. Definice a specifika (ne)metropolitních regionů

Metropolitní regiony jsou územně kompaktní a hustě zalidněné oblasti, které tvoří nejvýznamnější prvky sídelního systému a jádra řádově vyšších regionů (Hamp 2005). Skládají se z centra, tvořeného jedním nebo několika velkými městy, a zázemí ve sféře vlivu jádra (Frey, Zimmer 2001). Jádra a zázemí jsou vzájemně propojena intenzivními funkčními vztahy, zejména dojížděnkou za prací, službami a dodavatelsko-odběratelskými vztahy firem. Mezi klíčové znaky patří vysoká míra územní koncentrace obyvatelstva a firem, dále populační velikost umožňující nastartování metropolizačních procesů, zastoupení progresivních ekonomických aktivit² a nadprůměrná podnikatelská atraktivita plynoucí z kvalitního podnikatelského prostředí (Viturka a kol. 2017).

² Sektor znalostně náročných obchodních služeb, ředitelství firem, rozhodovacích funkcí veřejného sektoru, vysokých škol, veřejných i soukromých vědecko-výzkumných institucí a laboratoří, finančního sektoru.

Nemetropolitní regiony se vyznačují malou populační/ekonomickou velikostí a hustotou, v důsledku čehož: (a) urbanizační úspory³ nejsou hlavním zdrojem ekonomického růstu; (b) zastoupení metropolitních funkcí⁴ je velmi omezené (tab. 1). S menší velikostí trhu v nemetropolitních regionech se zpravidla pojí nižší produktivita v důsledku omezené míry specializace, exportní orientace místních firem (Illeris 2005), nižší intenzita lokálních dodavatelských vazeb (Crone, Watts 2003), omezená znalostní a dodavatelská základna, závislost na vnější poptávce i získávání znalostí od subjektů mimo region – např. (mezi)národních univerzit a výzkumných institucí, zákazníků, dodavatelů nebo mateřských korporací (Isaksen, Karlsen 2013). Klíčovým faktorem konkurenceschopnosti nemetropolitních regionů je tedy zapojení a pozice místních firem v globálních produkčních sítích (viz Henderson a kol. 2002).

Velikost trhu se promítá též do specifík ekonomické struktury. V metropolitních regionech převažuje vysoce terciarizovaná a diverzifikovaná odvětvová struktura (Scott 2009) s častým výskytem tzv. diverzifikované specializace – koncentrace firem/zaměstnanosti v několika odvětvích, z nichž každé dosahuje kritické masy pro výskyt aglomeračních úspor (Farhauer, Kröll 2012). Zásadní význam mají znalostně náročné obchodní služby, které se soustřeďují v blízkosti ředitelství firem a vytvářejí předpoklady pro lokalizaci dalších firemních ředitelství. Znalostně náročné obchodní služby dále posilují inovační výkonnost ostatních odvětví poskytováním expertíz, propojují regionální inovační systémy a přispívají k šíření znalostí v lokálním kontextu (Müller, Doloreux 2009).

Ekonomický růst v nemetropolitních regionech je častěji založen na zpracovatelském průmyslu, zejména na „zralých“ odvětvích s nižší a nízkou technologickou náročností (Henderson, Kuncoro, Turner 1995). Ekonomická výkonnost se pojí spíše se specializovanou odvětvovou strukturou⁵ (Henderson 1997). Vzhledem

³ Externí úspory firem (především) ve velkých městských aglomeracích spojené s geografickou blízkostí firem v nepřibuzných odvětvích a velikostí města (Parr 2002). Zahrnují např. šíření inovací v důsledku přítomnosti vysoce diverzifikované znalostní základny nebo úspory spojené se sdílením vstupů poskytovaných specializovanými dodavateli (např. nákladní doprava, skladování, poradenské služby), lokální samosprávou (technická a sociální infrastruktura) a jinými subjekty.

⁴ Blotevogel a Danielzyk (2009) mj. rozlišují: rozhodovací a kontrolní funkci (ředitelství firem a bank, burzy, KIBS, instituce státní správy a samosprávy); funkci center tvorby inovací a konkurenceschopnosti (koncentrace inovativních firem, oddělení výzkumu a vývoje, designu, marketingu aj.); funkci vstupní brány pro vstup migrantů, příliv kapitálu, investic a nových znalostí a symbolickou funkci, která zahrnuje atraktivní image regionu přitahující vzdělanou pracovní sílu.

⁵ Henderson (1997) tuto zákonitost ilustroval na skupině středně velkých měst (50–500 tis. obyvatel) v USA. Ženka a kol. (2015) dokládají platnost tohoto zjištění i ve skupině českých správních obvodů obcí s rozšířenou působností do 200 tis. obyvatel.

Tab. 1 – Metropolitní a nemetropolitní regiony: faktory ekonomické a inovační výkonnosti

	Metropolitní regiony	Nemetropolitní regiony
Aglomerační úspory – typ	Urbanizační úspory	Vnitřní úspory z rozsahu, lokalizační úspory
Aglomerační úspory – specifikace	Dosažení kritické masy populace a firem umožňuje těžit z urbanizačních úspor. Vysoká hustota zalidnění/ekonomických aktivit stimuluje aglomerační úspory, zvyšuje cenovou hladinu, spolu s intenzivní lokální konkurencí tlak na růst produktivity.	Nedosažení kritické masy, urbanizační úspory mají omezený význam. Odvětvová rozmanitost ekonomiky může vést k fragmentaci omezující dosažení úspor z rozsahu a nižší produktivitě. Nižší intenzita lokální konkurence, hlavní konkurenti často mimo region.
Hnací sektor či odvětví	Znalostně náročné (obchodní) služby, odvětví zpracovatelského průmyslu s vysokou technologickou náročností	Zpracovatelský průmysl – odvětví s nízkou a nižší technologickou náročností, znalostně méně náročné služby
Velikostní struktura firem	Diverzifikovaná (mnoho malých i velkých firem)	Koncentrovaná (dominance velké firmy) nebo fragmentovaná (mnoho malých firem)
Specializace/diverzita	Diverzita či diverzifikovaná specializace	Specializace nebo fragmentace
Dodavatelsko-odběratelské vztahy	Velký domácí trh i dodavatelská základna, vysoký podíl dodávek od místních firem, větší zaměření firem na místní zákazníky	Exportní orientace firem, slabě rozvinutá místní dodavatelská základna, nižší podíl dodávek od místních firem
Příbuzná rozmanitost	Významná role, lokální přelévání znalostí a diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví motorem inovační činnosti a ekonomického růstu.	Omezená role, efekty příbuzné rozmanitosti možné na základě vazeb na vnějších vazeb – na firmy, univerzity a další subjekty v jiných (hlavně metropolitních) regionech.
Zdroje inovací; regionální inovační systémy	Vnitřní, silná lokální znalostní báze, univerzity, VaV instituce, lokální přelévání nebo šíření znalostí z jiných metropolitních regionů, vysoká institucionální hustota a rozmanitost někdy vedoucí k roztržitosti a nepropojenosti RIS	Převážně vnější, znalosti z ředitelství nadnárodních korporací, metropolitních regionů, problémem institucionálně slabě či chybějící RIS, slabá lokální znalostní základna, nižší inovační poptávka
Znalostní základna, režim inovační činnosti	Všechny typy, analytická, symbolická, technologické inovace („STI“)	Syntetická, procesní inovace („DUI“)
Fáze produktového cyklu	Počáteční, vývoj a testování výrobku	Zralá – standardizovaná výroba a montáž
Postavení v globálních produkčních sítích	Horní patra, řídicí firmy a dodavatelé 1. řádu, ředitelství nadnárodních firem, strategické nevýrobní funkce	Dolní patra, výrobní a montážní závody nadnárodních korporací, sklady, malí specializovaní dodavatelé

Pozn.: STI – *science-technology innovation*, tedy (radikální) technologické inovace založené na vědeckém výzkumu, typické např. farmaceutický průmysl. DUI – *doing, using, interacting* – postupné technické či jiné typy inovací, založené na zkušenostech s vývojem, výrobou a používáním výrobku dané firmy či výrobků/technologii získaných od jiných subjektů, význam zpětné vazby od zákazníků a uživatelů.

Zdroje: Ženka, Slach 2016; Henderson 1997; Duranton, Puga 2000; Illeris 2005; Tödtling, Trippl 2005; Isaksen, Karl- sen 2013; Jensen a kol. 2007; Rodriguez-Pose, Fitjar 2013; Doloreux a kol. 2012; Therrien 2005; Blažek a kol. 2011; Dijkstra, Garcilazo, McCann 2013; Farhauer, Kröll 2012

k malé velikosti mohou nemetropolitní regiony s vysoce diverzifikovanou odvětvovou strukturou čelit fragmentaci ekonomických aktivit, která limituje dosažení úspor z rozsahu (Essletzbichler 2007) i efekty lokální příbuzné rozmanitosti (Onsager a kol. 2007). Specializace v nemetropolitních regionech může být též způsobena přítomností jediného velkého průmyslového podniku (Rusnák, Lehocký 2016), přičemž klíčovým zdrojem ekonomického růstu těchto regionů jsou vnitřní úspory z rozsahu (Malmberg, Malmberg, Lundquist 2000; Parr 2002). Ekonomická výkonnost nemetropolitních regionů je často výsledkem dlouhodobé trajektorie vývoje v minulosti a historické specializací, která se může po desetiletí reprodukovat a zpětnovězebně posilovat (Martin, Sunley 2006). Postupná akumulace znalostí a lokalizační úspory pojící se s územní koncentrací firem v jednom odvětví ve specializovaných nemetropolitních regionech jsou klíčové pro udržení stávajících firem v lokalitě (Henderson 1997), zatímco urbanizační úspory spojené s diverzifikovanou ekonomickou strukturou jsou důležité pro vznik nových firem či odvětví v (zpravidla metropolitních) regionech (Duranton, Puga 2001).

Metropolitní a nemetropolitní regiony se také liší podle převažující znalostní základny a charakteru inovační činnosti (Asheim, Coenen, Vang 2007; Jensen a kol. 2007). V nemetropolitních regionech je obecně nižší inovační poptávka, neboť zde převažují firmy v technologicky méně náročných odvětvích a pokročilé fázi životního cyklu výrobků (standardizovaná výroba), časté jsou výrobní či montážní závody nadnárodních korporací (Suorsa 2007) nebo vysoce specializovaní dodavatelé nižšího řádu, kteří dodávají na základě přesných specifikací od zákazníků. Získávání znalostí od lokálních vědeckovýzkumných institucí je velmi omezené. Převažuje syntetická znalostní základna a procesní („DUI“) inovace a postupné zdokonalování stávajících výrobků nebo technologií (Therrien 2005), zatímco analytická a symbolická znalostní základna a radikální technologické („STI“) inovace jsou typické pro metropolitní regiony (Audretsch, Feldman 1996). Podmínky pro rozvoj klastrů a regionálních inovačních systémů v nemetropolitních regionech jsou méně příznivé (Doloreux a kol. 2012). Mezi limity patří malá velikost lokálních trhů, „chudší“ znalostní a dodavatelská základna, nižší intenzita lokální konkurence a v důsledku omezený endogenní inovační potenciál (North, Smallbone 2000). Regionální inovační systémy často chybějí, nebo jsou institucionálně slabé (Tödtling, Trippel 2005; Isaksen 2015) – charakteristické malým počtem aktérů vytvářejících znalosti, institucí zprostředkovávajících jejich šíření a slabě diverzifikovanou lokální znalostní základnou.

3. Typologie nemetropolitních a metropolitních regionů: obecná diskuse

Typologie (ne)metropolitních regionů je založena na určení nejvýznamnějších faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje (konceptualizace viz Hampl,

Blažek, Žížalová 2008). Pro účely studie lze rozlišit osm teoretických typů regionů – jádra a zázemí metropolitních regionů, městské regiony s metropolitními funkcemi, periferní regiony, výrobní platformy nadnárodních korporací prvního a druhého typu, regiony s dominancí jedné velké firmy a diverzifikované průmyslové regiony.

Rozlišení skupin regionů je primárně založeno na identifikaci faktorů – urbanizační úspory spojené s velikostí a hustotou v případě metropolitních a městských regionů, vnitřní úspory z rozsahu pro nemetropolitní regiony. Identifikace jednotlivých typů nemetropolitních regionů vychází ze: (a) stěžejních mechanismů rozvoje: lokální multiplikační a vedlejší efekty u regionů s dominancí jedné firmy, přímé efekty zahraničních investic u satelitních platform nižšího řádu a diverzifikovaných průmyslových regionů, strategické párování pro satelitní platformy vyššího řádu; (b) aktérů rozvoje: tradiční domácí firma vs. pobočka zahraniční firmy, odlišující regiony s dominancí jedné firma a satelitní platformy.

Pro jádra metropolitních regionů je typické, že vysoká hustota⁶ zalidnění a ekonomických aktivit napomáhá dosažení rostoucích úspor z rozsahu, které se promítají do vyšší produktivity práce a mzdové hladiny (Ciccone, Hall 1996), ale též do vyšší ceny vstupů (mezd, pozemků aj.) Mimo jiné i z tohoto důvodu se v jádrech soustřeďují firemní ředitelství (nadnárodních korporací), výzkum a vývoj, marketing a další strategické funkce, na které navazují znalostně náročné obchodní služby (Müller, Doloreux 2009), tedy aktivity poskytující vysoce kvalifikovaná pracovní místa a vytvářející vysokou přidanou hodnotu při poměrně malých nárocích na plochu a počet zaměstnanců. Znalostně náročné obchodní služby dále posilují inovační výkonnost ostatních odvětví poskytováním expertíz, propojují regionální inovační systémy a přispívají k šíření znalostí v lokálním kontextu (Müller, Doloreux 2009). Nejvýznamnějším mechanismem rozvoje metropolitních jader jsou urbanizační úspory (Rodríguez-Pose, Fitjar 2013).

Zázemí metropolitních regionů jsou vztahově neuzavřené regiony, velmi intenzivně propojeny s jádrem na základě dojížděky za prací/službami, vlastnickými a dodavatelsko-odběratelskými vztahy firem (Hampl 2005). Zázemí plní kromě rezidenční funkce též roli zóny pro rozvoj ekonomických aktivit s vysokými nároky na plochu a nižší přidanou hodnotou – zemědělství, skladování, velkoobchod i maloobchod, nákladní doprava/logistika a průmyslová výroba (Leber, Kunzmann 2006). V důsledku cenového a konkurenčního tlaku v metropolitních jádrech se do zázemí stěhují také některé rutinní standardizované služby a firmy v sektoru služeb, které nevyžadují osobní kontakt se zákazníky ani vysoce kvalifikovanou pracovní sílu (Merino, Rubalcaba 2013). Tyto služby vyhledávají metropolitní zázemí s cílem těžit z aglomeračních efektů a zároveň omezit negativa

⁶ Hustotu lze pro tyto účely definovat jako intenzitu územní koncentrace pracovní síly a kapitálu na jednotku plochy (Ciccone, Hall 1996).

(aglomerační ztráty) plynoucí z lokalizace ve velkém městě (Jacobs, Koster, van Oort 2014). Klíčovými mechanismy rozvoje jsou opět urbanizační úspory díky „půjčené velikosti“⁷ (Meijers, Burger 2015), kterou umožňuje geografická blízkost metropolitních jader.

Pro *městské regiony s metropolitními funkcemi* jsou charakteristické stejné mechanismy jako pro metropolitní regiony, vzhledem k menší velikosti a hustoty zalidnění / ekonomických aktivit však působí s nižší intenzitou (Capello 2000). Hlavním společným rysem je přítomnost metropolitních funkcí, především rozhodovacích funkcí veřejného sektoru. Zastoupení znalostně náročných obchodních služeb je omezené a častěji jsou zastoupeny aktivity spíše rutinního charakteru s nižší přidanou hodnotou (Ženka a kol. 2015). Městské regiony se oproti metropolitním vyznačují výrazně vyšší mírou industrializace a z hlediska odvětvové i velikostní struktury se mohou více podobat nemetropolitním regionům (Ženka, Slach 2016).

V *regionech s dominancí jedné velké firmy* lze identifikovat šest základních mechanismů rozvoje. První z nich působí uvnitř dominantní firmy: (a) vnitřní úspory z rozsahu výroby (b) vnitřní úspory z diverzifikace výrobního sortimentu při sdílení vstupů⁸; (c) vnitřní úspory z komplexity pocházející z vertikální integrace⁹ jednotlivých navazujících fází výrobního řetězce jednou firmou v jedné lokalitě (Parr 2002). Další trojice mechanismů se vztahuje k interakcím dominantní firmy a ostatních regionálních subjektů: (d) regionální multiplikační efekty – v tomto případě růst regionálních příjmů vyvolaný výdaji místní velké dominantní firmy zejména skrze lokální dodavatelské vztahy (McCann 2013, Macháček a kol. 2013); (e) vnější úspory z komplexity¹⁰; (f) pozitivní externality spojené s přítomností dominantní firmy, mezi které patří např. tzv. vedlejší efekty¹¹, tlak na rozvoj tech-

⁷ Malá města v metropolitních zázemích těží díky geografické blízkosti velkých měst z přístupu k velkému trhu, kvalifikované pracovní síle, technické a sociální infrastruktuře a obecně aglomeračním efektům (Meijers, Burger 2015).

⁸ „Economies of scope“ (Parr 2002): úspory, kterých firma dosáhne při výrobě širšího spektra výrobků (např. osobní, užitkové, nákladní automobily a autobusy) oproti situaci, kdy by jednotlivé výrobky zajišťovaly nezávislé firmy. Úspory plynou z využívání společných vstupů do výrobního procesu – např. obráběcích strojů, plechů a zejména technologického know-how.

⁹ Např. úspory, kterých dosáhne huť v případě, že v jedné lokalitě ve vlastních provozovnách zajišťuje všechny fáze výrobního procesu (koksárenství, výrobu surového železa, výrobu a úpravu oceli, kolejnic atd.) ve srovnání se situací, kdy by každou fází zajišťovala jiná firma.

¹⁰ Jsou výsledkem nižších dopravních a koordinačních nákladů plynoucích z ko-lokalizace firem zajišťujících jednotlivé fáze výrobního řetězce (Parr 2002).

¹¹ Rozlišují se vedlejší efekty s vlivem na produktivitu (productivity spillovers) a technologické vedlejší efekty (technology spillovers). První termín se vztahuje k dopadu přítomnosti zahraničních firem v regionu na produktivitu domácích firem v důsledku přelévání znalostí nebo záměrného tlaku zahraničních firem na domácí dodavatele, kteří jsou nuceni inovovat

nické a sociální infrastruktury a jiné mechanismy. Ekonomická výkonnost regionů tohoto typu je závislá na ekonomické situaci dominantní firmy, přičemž typické je uzamčení vývojové trajektorie (*lock-in*), úzká specializace dodavatelské i znalostní základny a silný vliv velké firmy na rozhodování místní politické reprezentace. Pro regiony s prosperujícími velkými podniky je charakteristická vysoká produktivita práce, zaměstnanost i mzdy (např. Ženka a kol. 2015), v opačném případě dochází ke spirále deindustrializace, růstu nezaměstnanosti, ekonomickému a následně i populačnímu úpadku (Krzysztofik a kol. 2016). Patologický vývoj vede k zániku nebo drastickému snížení zaměstnanosti v dominantní firmě, v důsledku čehož se ekonomická struktura v region může změnit na diverzifikovanou (Hennings, Kunzmann 1990). Dalším negativním efektem je tzv. regionální odvětvová dominance – tedy negativní vliv přítomnosti velkých dominantních firem v regionu na lokalizační úspory menších místních firem ve stejném odvětví (Chinitz 1961; Drucker, Feser 2012; Greco, Di Fabbio 2014). Na rozdíl od satelitních platforem jsou v těchto regionech zastoupeny domácí firmy nebo firmy sice v zahraničním vlastnictví, ale s dlouhou tradicí působení v regionu. Rozhodovací a strategické nevýrobní funkce jsou alespoň z části přítomny, i když dominantní firma může podléhat vlivu zahraničních vlastníků. Specifickým případem jsou nemetropolitní regiony, ve kterých došlo k rozvinutí dodavatelské sítě navázané na dominantní firmu. Tyto regiony se blíží průmyslovým okrskům typu *hub-and-spoke* (Markusen 1996), pro které je typická poměrně vysoká produktivita a mzdy, slaběji rozvinuté lokální instituce i dodavatelská základna obchodních služeb (finanční, poradenské aj.), které si velké firmy obvykle zajišťují vlastními silami. Ačkoli je dominantní firma intenzivně provázána s místními dodavateli, převažují extra-regionální vazby (Markusen 1996).

Pro *satelitní platformy nižšího řádu*¹² je charakteristika dominance pobočných výrobních závodů nadnárodních korporací, jejichž ředitelství, strategické nevýrobní a rozhodovací funkce i vlastníci sídlí mimo daný region, často v zahraničí. V těchto regionech dochází k aglomeraci výrobních závodů ve stejném nebo různých odvětvích, avšak bez výskytu významnějších aglomeračních (zejména lokalizačních) úspor. Charakteristické jsou velmi slabé lokální interakce mezi firmami – minimální zapojení a význam místních dodavatel i zákazníků, téměř chybějící spolupráce i společná regionální kultura/identita, absence pozitivních

technologické vybavení či výrobní postupy za účelem zvýšení produktivity. Technologické spillovers označují šíření technologií ze zahraničních do domácích firem s pozitivními dopady na produktivity a inovační výkonnost. – Pro diskusi a empirické testování vedlejších efektů v českém automobilovém průmyslu viz Pavlínek, Žížalová (2016).

¹² Typ průmyslových okrsků definovaný v článku Markusen (1996, s. 298–299; 304–306). Pokud není uvedeno jinak, charakteristiky satelitních platforem vycházejí z tohoto přelomového článku.

externalit v podobě sdílení pracovní síly a šíření inovací. Převažují vnější vazby na mateřské firmy, dodavatele i zákazníky, přičemž hlavní zdroje financí, technických expertíz, obchodních služeb i znalostí se nacházejí mimo region. Objevuje se tzv. syndrom pobočných závodů (Sonn, Lee 2012), zahrnující poměrně nízkou dynamiku tvorby pracovních míst mj. v důsledku vysoké automatizace výrobního procesu, převahu méně kvalifikovaných dělnických profesí (Townroe 1975) a malý počet vysoce kvalifikovaných a dobře placených míst pro manažery, vývojáře a techniky, nízké mzdy, nestabilitu pracovních míst, riziko přemístění výrobních závodů, nízkou míru autonomie, minimální zastoupení strategických funkcí s vyšší přidanou hodnotou včetně výzkumu a vývoje, slabý regionální multiplikační efekt v důsledku převahy vnějších dodavatelských vazeb a omezené vedlejší efekty na místní dodavatele i zákazníky.

Satelitní platformy vyššího řádu soustřeďují výrobní závody nadnárodních korporací, přičemž většinu vlastnosti sdílejí s níže charakterizovanými satelitními platformami nižšího řádu. Zásadní odlišností je postavení v globálních produkčních sítích a zastoupení strategických nevýrobních funkcí včetně výzkumu a vývoje. Zatímco v satelitních platformách druhého typu převažují dodavatelé nižších řádů s velmi omezenou autonomií, zaměření na aktivity s nižší přidanou hodnotou (zejména standardizovaná výroba a montáž), satelitní platformy prvního typu soustřeďují pobočné závody řídicích firem a dodavatelů prvního řádu nebo dodavatele sice nižších řádů, které prošly funkčním upgradingem (Henderson a kol. 2002), získaly větší autonomii a rozvinuly některé funkce s vyšší přidanou hodnotou, např. „low-end“ výzkum a vývoj (Pavlínek 2012). Ačkoli se ani tomuto typu regionů nevyhýbá syndrom pobočných závodů (Sonn, Lee 2012), pobočky nadnárodních korporací mají některé pozitivní efekty na rozvoj hostitelských regionů. Dosahují zpravidla vyššího tempa inovační činnosti než domácí firmy (Perkman 2006) a mohou fungovat jako tzv. kotvy¹³ zprostředkovávající místním firmám přístup k vnějším technologickým a organizačním inovacím a další pozitivní externality, kterými kompenzují nerozvinutost regionálních inovačních systémů (Karlsen 2013) a stimulovat *upgrading* regionální ekonomiky (Perkman 2006).

Diverzifikované průmyslové regiony jsou početnou, avšak vnitřně velmi heterogenní skupinou nemetropolitních regionů. Nevyznačují se převládajícími rysy ani jedné výše uvedené skupiny regionů, ale mohou kombinovat vlastnosti všech charakterizovaných typů. Lze je zjednodušeně vystihnout pomocí konceptu tzv. normálních regionů (Hassink 2007), které nejsou výrazně specializovány na jediné odvětví, vyznačují se průměrnou úrovní i dynamikou ekonomické výkonnosti/zaměstnanosti a absencí lokálního prostředí významně stimulujícího podnikatelskou a inovační činnost díky vysoké institucionální hustotě a intenzivní

¹³ „Anchor companies“ – viz Karlsen 2013

spolupráci založené na důvěře. V českém kontextu je lze chápat jako nemetropolitní industrializované regiony se širokým spektrem technologicky nepřibuzných odvětví, které netvoří lokální produkční systém (parafráze Schampa 2005, s. 631). Podle charakteru odvětvové struktury a trajektorie rozvoje lze rozlišit několik typů diverzifikovaných průmyslových regionů:

- a) Nemetropolitní staré průmyslové regiony, které prošly diverzifikací hospodářské základny. Častým typem jsou územní jednotky s tradiční specializací na těžbu a kapitálově náročná odvětví zpracovatelského průmyslu (hutnictví, chemie aj.) Tyto regiony se vyvinuly jako průmyslové komplexy (Gordon, McCann 2000), tedy shluky průmyslových firem propojených dodavatelsko-odběratelskými vztahy, pro které je ko-lokalizace výhodná z důvodu úspory dopravních a dalších prostorových transakčních nákladů. Specifickou skupinou jsou staré průmyslové regiony s původním zaměřením na lehký průmysl – např. textilní, oděvní, kožedělný nebo sklářský. Po etapě deindustrializace a ekonomického poklesu prošly oba typy regionů diverzifikací ekonomické základny (Schamp 2005, Hassink 2007) – např. díky přílivu přímých zahraničních investic do výstavby výrobních závodů v automobilovém průmyslu nebo rutinních služeb (*call centra* aj.) či endogennímu rozvoji technologicky náročných odvětví. První zmíněný typ se může vyznačovat kombinací negativního vlivu aglomeračních efektů¹⁴ i syndromu pobočných závodů, přičemž však pobočné závody nadnárodních korporací mohou kompenzovat pokles zaměstnanosti spojený s úpadkem tradiční průmyslové základny.
- b) Centra cestovního ruchu (lázně, unikátní historická města, horské oblasti) se vyznačují vysokým podílem spotřebitelských služeb v návaznosti na masový příjezdový cestovní ruch.
- c) Dopravní uzly s významnou specializací na pozemní dopravu a související služby; rozhodujícím zdrojem příjmů je diverzifikovaná průmyslová základně (stejně jako centrech cestovního ruchu).
- d) Ostatní diverzifikované průmyslové regiony, které se kromě definičních znaků normálních regionů nevyznačují žádnými společnými vlastnostmi.

¹⁴ Faktory, které původně vedly k ekonomickému růstu průmyslových regionů (např. vnitřní úspory z rozsahu/lokalizační úspory, industriální atmosféra, silné lokální dodavatelské vazby, specializovaná technická infrastruktura či politická podpora určitého odvětví), mohou po určité době působit na rozvoj negativně – uzamčení vývojové trajektorie, snížení inovační činnosti, příliš úzce kvalifikovaná pracovní síla, zátěže v podobě zastaralé technické infrastruktury, *brownfields* aj. Tyto limity rozvoje plynoucí z historické specializace jsou zpravidla silnější v regionech s tradiční orientací na těžký průmysl, kde lze očekávat silnější politický vliv velkých firem a odborů, zatímco v regionech s malými firmami v lehkém (např. textilním) průmyslu nebývá uzamčení tak silné (Hassink 2007).

Periferní regiony lze vymezit oproti skupině ostatních nemetropolitních regionů pomocí malé populační/ekonomické velikosti, nízké hustoty institucí a chybějící kritické masy pro aglomerační efekty (Karlsen 2013). Pro účely této studie periferie chápat jako nemetropolitní regiony v nepříznivé geodopravní poloze s malou hospodářskou základnou, nízkou hustotou zalidnění/firem, a podprůměrnou ekonomickou výkonností. Vzhledem k chybějící kritické mase ekonomických aktivit (Slach, Rumpel, Koutský 2013, s. 31-32) není hlavním mechanismem rozvoje komplex (ne)formálních ekonomických a sociálních interakcí označovaný jako „lokální šum“¹⁵ (Rodríguez-Pose, Fitjar 2013).

V periferních regionech převažují dodavatelské firmy nacházející se na nejnižších patrech globálních produkčních sítí, z hlediska poptávky, získávání znalostí a technologií závislé na řídicích firmách nebo dodavatelích vyššího řádu, často lokalizovaných v (zahraničních) metropolitních oblastech. Nedochozí ke koncentraci rozhodovacích pravomocí, řídicích firem, strategických nevýrobních funkcí s vyšší přidanou hodnotou (design, výzkum a vývoj, marketing aj.), firemních ústředí ani institucí umožňující vytvářet a komercializovat vlastní inovace. Nízká koncentrace korporátní moci se promítá do klíčového definičního rysu periferií – jsou to regiony schopny vytvářet a udržet na svém území malý objem hodnoty¹⁶, charakteristické omezeným zastoupením rozhodovacích funkcí a inovačních kapacit (Friedmann 1967; Havlíček, Chromý 2001). Rozdílem oproti výrobním platformám nižšího řádu je absence nebo velmi omezené zastoupení velkých pobočných výrobních/montážních závodů nadnárodních korporací, a tudíž omezená role vnitřních úspor z rozsahu jako zdroje konkurenční výhody. Periferie mají specifickou strukturu ekonomických aktivit (Özdemir 2005), která omezuje dosažení vnitřních i vnějších úspor z rozsahu. Charakteristickým rysem je vyšší podíl zemědělství a obecně primárního sektoru na zaměstnanosti (Musil, Müller 2008), vyšší podíl veřejných služeb a zpravidla fragmentovaná velikostní struktura (mnoho malých firem v různých odvětví).

4. Data a metody

Podrobná specifikace datových zdrojů, použitých metod a výsledků statistických analýz je uvedena v Datové a metodické příloze – viz Ženka, Slach, Sopkuliak (2017). Data za ekonomickou strukturu a výkonnost regionů pocházejí z databáze

¹⁵ Lokální šum (*local buzz*) lze pro účely této studie definovat jako souhrn pozitivních externalit na lokální úrovni, podporujících šíření znalostí a posilující inovační a ekonomickou výkonnost města nebo regionu. Zahrnuje tři typy externalit – lokalizační úspory, urbanizační úspory a efekty příbuzné rozmanitosti (Rodríguez-Pose, Fitjar 2013).

¹⁶ viz Henderson a kol. 2002

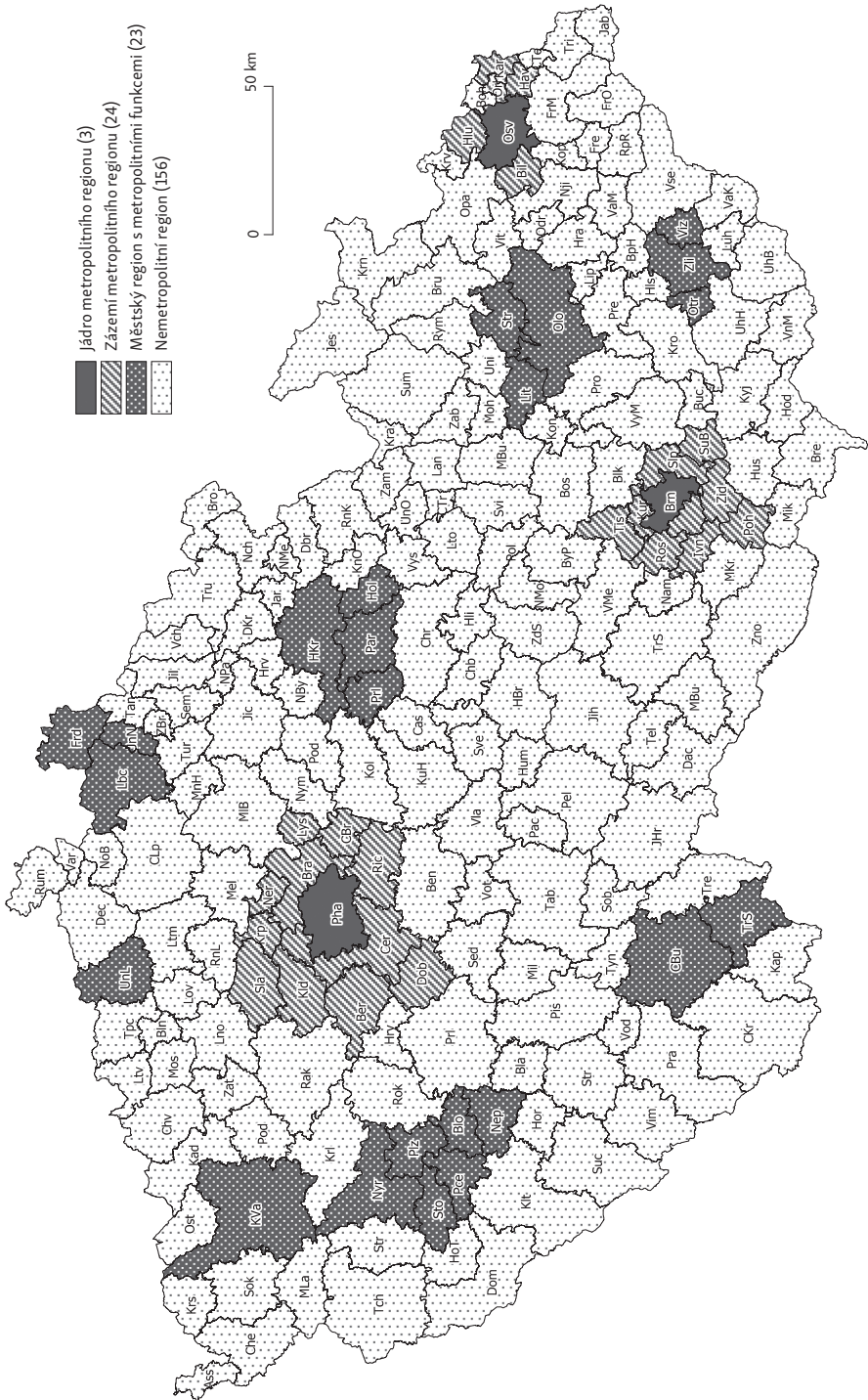
Ročního výkazu ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví Českého statistického úřadu (ČSÚ 2013). Údaje se vztahují k roku 2013 a jsou agregovány na trojmístnou úroveň klasifikace ekonomických činnosti (NACE rev. 2.0). Data-báze obsahuje údaje za produkční odvětví – zemědělství, lesnictví a rybolov (NACE 1–3), zpracovatelský průmysl (10–33), stavebnictví (41–43), obchodní služby (49–53; 58–60; 62–64; 66; 68; 69–74; 78; 80) a spotřebitelské služby (55–56). Všechny regionální agregáty zaměstnanosti a přidané hodnoty včetně sektorové/odvětvové struktury se tedy vztahují k součtu zaměstnanosti / přidané hodnoty v daném území za dostupná odvětví, nikoli za zaměstnanost / přidanou hodnotu jako celek.

Ekonomická výkonnost regionů byla hodnocena pomocí produktivity práce, tedy přidané hodnoty na zaměstnance ve sledovaných odvětvích. Specializace odvětvové struktury a velikostní struktura firem byly hodnoceny s využitím Herfindahl-Hirschmannova indexu součtu čtverců procentuálních podílů jednotlivých odvětví na přidané hodnotě v daném regionu. Periferní regiony byly vymezeny na základě tzv. potenciálu interakcí¹⁷, mezd, zaměstnanosti a přidané hodnoty na jednotku zastavěné plochy a specializaci na zemědělství – podrobně viz Ženka a kol. (2017). Jako nemetropolitní regiony s dominancí jedné velké firmy byly označeny regiony, ve kterých má největší (průmyslová) firma více než čtvrtinový podíl na přidané hodnotě ve sledovaných odvětvích. Satelitní platformy (zpravidla specializované na automobilový průmysl) byly vymezeny na základě expertní znalosti a typologie z článku Ženka a Pavlínek (2013). Satelitní platformy vyššího řádu byly rozlišeny pomocí kritéria přítomnosti poboček řídicích firem, dodavatelů 1. řádu resp. dodavatelů nižších řádů se zastoupením strategických nevýrobních funkcí, vyšších mezd a produktivity práce z přidané hodnoty, přičemž firmy na vyšších pozicích globálních produkčních sítí vykazují zpravidla vyššího podílu dodávek od dodavatelů na území Česka (dle Pavlínek, Ženka 2016).

Vymezení nemetropolitních regionů bylo z důvodu potřeby mezinárodně srovnatelné a srozumitelné metodiky provedeno dle publikace OECD (2012): *Redefining „Urban“*, přestože domácí autoři poskytují jemnější a sofistikovanější přístupy (např. Kraft a kol. 2014; Hampl, Marada 2015). OECD (2012) vymezuje metropolitní regiony podle kvantitativních kritérií (> 50 000 obyvatel, hustota zalidnění nad 1 500 obyv./km²). České správní obvody obcí s rozšířenou působností byly rozlišeny do čtyř typů (obr. 1) – jádra metropolitních regionů, zázemí metropolitních regionů, městské regiony s metropolitními funkcemi¹⁸ a nemetropolitní

¹⁷ Postavení v regionálním systému hodnocené na základě ekonomické velikosti daného správního obvodu obce s rozšířenou působností a okolních správních obvodů obcí s rozšířenou působností, geodopravní polohy a doplňujících ekonomických ukazatelů (mzdy, nezaměstnanost) – viz Ženka a kol. 2015, 2017.

¹⁸ Pro účely tohoto výzkumu byla Jihlava navzdory krajskému statusu zařazena mezi nemetropolitní regiony, ke kterým má blíže z hlediska velikosti i ekonomické struktury. Most

Obr. 1 – Metropolitní a nemetropolitní regiony v Česku dle metodiky OECD (2012). Zdroj: OECD 2012; Kraft, Halás, Vančura 2014.

regiony (pro podrobnější diskusi a zdůvodnění viz Ženka a Slach 2016). OECD (2012) vymezuje metropolitní a městské regiony na úrovni obcí LAU1. Vzhledem k tomu, že detailní ekonomická data jsou k dispozici pouze za správní obvody obcí s rozšířenou působností, hranice (ne)metropolitních regionů byly „zarovnány“ dle administrativních hranic správních obvodů obcí s rozšířenou působností s využitím publikace Kraft, Halás, Vančura (2014).

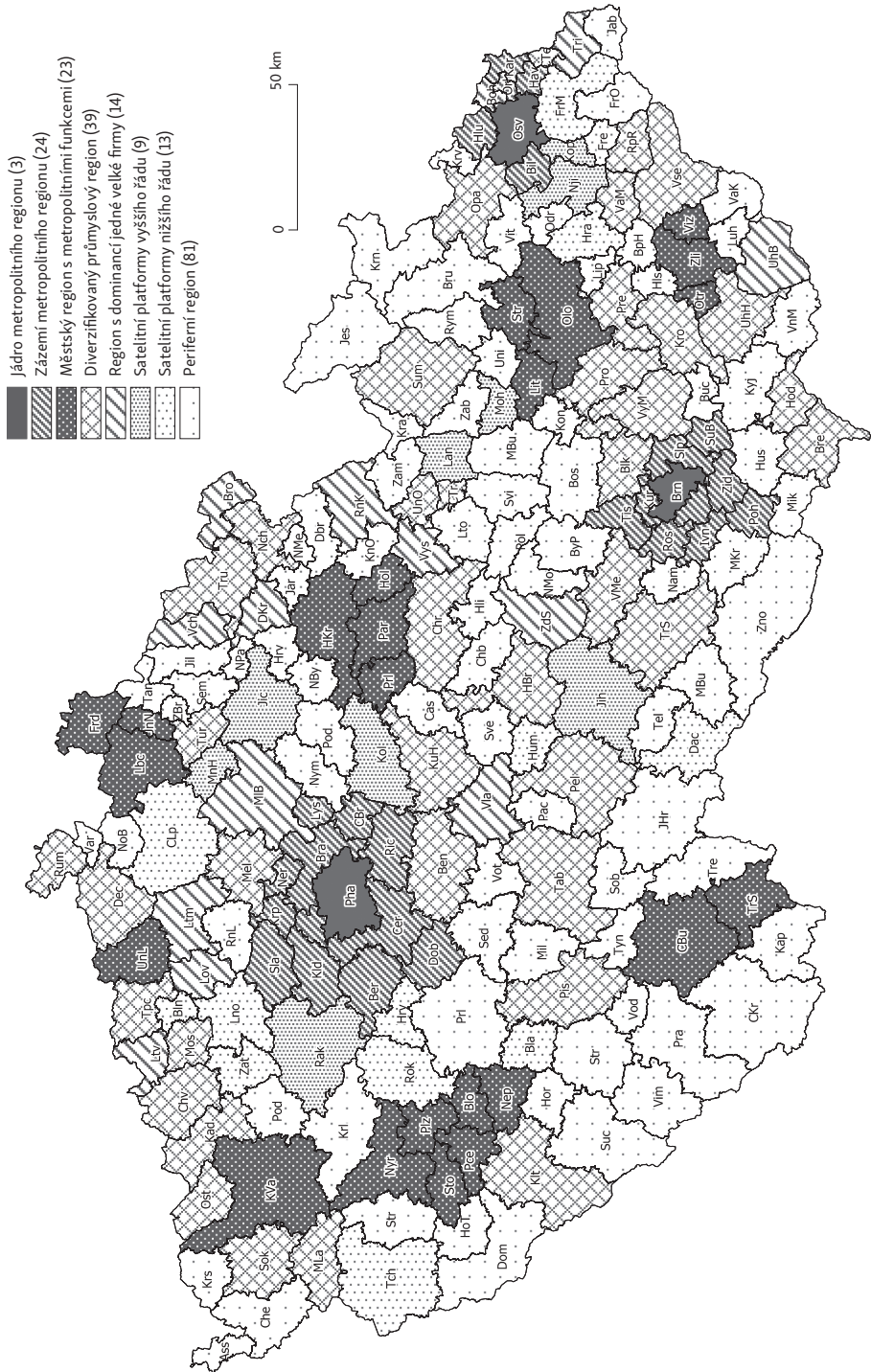
5. Empirická typologie českých nemetropolitních regionů

Podle metodiky OECD (2012) patří do skupiny metropolitních a městských regionů s metropolitními funkcemi 50 správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Zbývajících 156 jednotek tvoří nemetropolitní regiony (obr. 2), z nichž téměř polovinu (82) lze označit jako periferní regiony. Ačkoli se jednotlivé typy regionů od sebe výrazně liší z hlediska postavení v regionálním systému, velikosti a struktury ekonomických aktivit, rozdíly v ekonomické výkonnosti mezi osmi vymezenými skupinami nejsou tak výrazné¹⁹ (viz Ženka a kol. 2017). Nejvýkonnější skupina metropolitních jader dosahuje pouze o 48 % vyšší produktivity práce než nejvíce zaostávající skupina periferních regionů. Zajímavá je podprůměrná výkonnost nemetropolitních zázemí i městských regionů s metropolitními funkcemi, které dosahují nižší ekonomické výkonnosti než satelitní platformy a regiony s dominancí jedné velké firmy. Tento výsledek potvrzuje zjištění Ženky a kol. (2015), že ekonomická výkonnost českých regionů je významně ovlivněna rozmístěním velkých firem (včetně výrobních závodů) v technologicky a kapitálově náročných odvětvích zpracovatelského průmyslu.

S výjimkou metropolitních jader vytváří zpracovatelský průmysl ve všech typech regionů větší přidanou hodnotu než sektor privátních (obchodních a spotřebitelských) služeb, přičemž specializace nemetropolitních regionů na znalostně náročné obchodní služby je zanedbatelná (Ženka a kol. 2017). Do metropolitních jader se soustřeďují dvě třetiny vytvořené přidané hodnoty v sektoru privátních služeb a 72 % ve skupině znalostně náročných obchodních služeb (v souladu

a Chomutov byly ze stejného důvodu taktéž zařazeny mezi nemetropolitní regiony, ačkoli jsou některými autory (např. Hampl 2005; Kraft, Halás, Vančura 2014) považovány za součást polycentrického metropolitního regionu Ústeckého a Karlovarského kraje. Nemetropolitní regiony intenzivně propojené s metropolitními jádry dojížděnou za prací a do škol byly mezi nemetropolitní regiony zařazeny v případě, že mají vlastní silnou hospodářskou základnu a ekonomickou strukturu (např. Bohumín).

¹⁹ Metropolitní jádra dosahují 116 a regiony s dominancí jedné velké firmy 115 % celonárodní úrovně (100 %), satelitní platformy 2. typu 111, satelitní platformy 1. typu 103, naproti tomu periferní regiony 79 %, diverzifikované průmyslové regiony 85 %, městské regiony s metropolitními funkcemi 94 % a metropolitní zázemí 98 %.

Obr. 2 – Typologie nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. Zdroj: ČSÚ 2013; Ženka, Pavlínek 2013; autoři.

s předchozími výsledky Ženky a kol. 2016), naproti tomu nemetropolitní regiony se podílejí na celostátní přidané hodnotě ve zpracovatelském průmyslu téměř 60 %, v zemědělství, lesnictví a rybolovu 77 %. Ve všech nemetropolitních regionech vytváří též zpracovatelský průmysl vyšší přidanou hodnotu než zemědělství, stavebnictví nebo služby vázané na cestovní ruch (ubytování, stravování). I nejvýznamnější nemetropolitní turistická centra (Český Krumlov, Mariánské Lázně) lze tedy označit za průmyslové regiony, neboť zpracovatelský průmysl je i v těchto regionech hlavním zdrojem příjmů.

Do skupiny *regionů s dominancí jedné firmy* byly zařazeny územní jednotky, ve kterých se: (a) největší firma podílí více než čtvrtinou na regionální přidané hodnotě ve sledovaných odvětvích; (b) jedná se o firmu v domácím vlastnictví, případně firmu, která byla založena českými provozovateli, má v lokalitě dlouhodobou tradici, je zakořeněna a po roce 1989 byla převzata zahraničním kapitálem. Tato skupina regionů dosahuje v rámci nemetropolitních regionů nejvyšších průměrných mezd i produktivity práce, což je však dáno především výjimečným postavením Mladé Boleslavi s nejvyššími mzdami v republice. Naproti tomu regiony s periferními znaky a dominantní firmou v technologicky méně náročných odvětvích (textil – Broumov, hutnictví – Žďár nad Sázavou aj.) se vyznačují v kontextu nemetropolitních regionů (pod)průměrnými mzdami. Úspory z komplexity lze očekávat v regionech, kde dochází ke kolokalizaci firem či závodů, pokrývající významnou část dodavatelského řetězce – tedy Mladé Boleslavi s automobilkou a přidruženými dodavateli 1. řádu či Třinci, kde se nachází výrobní komplex hutnického průmyslu. V ostatních regionech lze předpokládat, že velká firma je poměrně izolována od (malé) lokální ekonomiky a hlavním zdrojem rozvoje regionu jsou vnitřní úspory z rozsahu.

Satelitní platformy nižšího řádu tvoří rozmanitou skupinu nemetropolitních regionů, jejichž společnými znaky jsou: (a) soustředění výrobních a montážních závodů dodavatelů nižšího řádu v zahraničním vlastnictví v automobilovém, elektrotechnickém a strojírenském průmyslu; (b) poměrně vysoká produktivita práce při převážně průměrných mzdách. Tyto regiony lze rozdělit do tří základních skupin. První tvoří regiony, ve kterých nadnárodní korporace převzaly nebo navázaly na výrobu místních průmyslových firem zejména ve smyslu využití uvolněné kvalifikované a poměrně levné pracovní síly – např. Frenštát pod Radhoštěm nebo Blatná. Druhá skupina zahrnuje regiony, ve kterých výrobní závody zahraničních firem založené za aktivní podpory státu „na zelené louce“ příliš nenavazují na původní produkční struktury. Jedná se převážně o regiony, které se historicky vyznačovaly poměrně slabě rozvinutou průmyslovou základnou, problematickou transformací v 90. letech, odrážející se v nadprůměrné míře nezaměstnanosti – např. Žatec, Louny, Tachov nebo Humpolec. Ve druhé skupině se nejvíce projevují ambivalentní dopady přímých zahraničních investic na regionální rozvoj (Pavlínek 2004) a syndrom pobočných závodů (Sonn, Lee 2012),

avšak přítomnost poboček velkých a kapitálově silných zahraničních firem se promítá do vyšší mzdové hladiny ve srovnání s periferními a diverzifikovanými průmyslovými nemetropolitními regiony. Ve třetí skupině jsou zastoupeny specializované nemetropolitní staré průmyslové regiony (Frýdek-Místek a Bílina), které prošly hlubokou deindustrializací. V důsledku příchodu dominantního zahraničního investora (Hyundai, AGC Automotive) došlo k vytvoření nové specializace na automobilový průmysl, výrazně odlišné od původní (oslabené) odvětvové struktury.

Satelitní platformy vyššího řádu jsou nejméně početnou skupinou nemetropolitních regionů. Navzdory významnějšímu zastoupení strategických funkcí a rozsáhlejší autonomii dosahují nižší produktivity práce než platformy nižšího řádu. Vysvětlení spočívá ve vypovídací hodnotě produktivity práce – přidané hodnoty na zaměstnance. Závody s vysokou kapitálovou náročností a mírou automatizace výrobního procesu mohou navzdory absenci strategických funkcí a vysoce kvalifikovaných pracovních míst dosahovat vyšší produktivity práce než závody vyššího řádu, podobně jako dosahují kapitálově náročná odvětví (hutnický průmysl, petrochemie aj.) v průměru vyšší produktivity práce než odvětví s vysokou technologickou náročností jako elektronika a výpočetní technika. Rozdíl se lépe projeví při srovnání přidané hodnoty na obyvatele či mzdové hladiny, kdy satelitní platformy vyššího řádu dosahují v kontextu českých nemetropolitních regionů mírně nadprůměrných výsledků. Až na Lanškroun jsou všechny regiony tohoto typu specializovány na automobilový průmysl – montáž aut²⁰ nebo výrobu dílů pro automobily, přičemž ve většině z nich jsou umístěna centra průmyslového výzkumu a vývoje (Pavlínek 2012).

Diverzifikované průmyslové regiony se podílejí pětinou na celostátní přidané hodnotě ve zpracovatelském průmyslu, tedy více než jakákoli jiná skupina (ne)metropolitních regionů. Tyto regiony se vzájemně významně odlišují historickým vývojem, odvětvovou strukturou a mechanismy rozvoje. Z hlediska ekonomické výkonnosti i mzdové hladiny se však jedná o nejhomonogennější skupinu regionů, která jako celek po periferních regionech nejvíce zaostává za celorepublikovými hodnotami. Od periferních regionů se liší nižší mírou specializace na primární sektor a vyšší prostorovou produktivitou, od ostatních typů nemetropolitních regionů se odlišují absencí specializace na jedno odvětví a závislosti na jedné velké dominantní firmě nebo závodě. V souladu s teoretickou diskusí lze na českém

²⁰ Kolín a Kopřivnice. V Kopřivnici však již závody zahraničních dodavatelů v místním průmyslovém parku vytvářejí více pracovních míst než samotná Tatra (justice.cz). Frýdek-Místek byl zařazen mezi satelitní platformy nižšího řádu, ačkoli stejně jako Kolín hostí montážní závod zahraniční automobilky (Hyundai). Důvodem jsou nižší průměrné mzdy, slabší regionální dodavatelské vazby a omezenější zastoupení strategických nevýrobních funkcí (Ženka, Pavlínek 2013).

území rozlišit následující typy diverzifikovaných průmyslových regionů: (a) Nemetropolitní staré průmyslové regiony s tradiční specializací na těžký průmysl, které prošly diverzifikací odvětvové struktury v důsledku deindustrializace a přílivu přímých zahraničních investic do výstavby výrobních závodů – zejména Most a Chomutov; (b) Nemetropolitní staré průmyslové regiony s tradiční specializací na lehký průmysl a v současnosti významným zastoupením výrobních závodů nadnárodních korporací – např. Turnov, Havlíčkův Brod, Ústí nad Orlicí nebo Velké Meziříčí; (c) centra cestovního ruchu s významnou průmyslovou základnou (pro daný region) – Kutná Hora, Mariánské Lázně; (d) dopravní uzly s lokálně významnou průmyslovou základnou – Česká Třebová, Děčín, Břeclav a (e) ostatní diverzifikované průmyslové regiony – např. Tábor, Písek, Mělník nebo Pelhřimov.

Periferní regiony se podílejí téměř pětinou na celkovém počtu obyvatel v Česku a třetinou na přidané hodnotě v primárním sektoru. Dosahují v průměru nejnižší produktivity práce i mezd a po skupině diverzifikovaných průmyslových regionů jsou z hlediska ekonomické výkonnosti druhou nejhomogennější skupinou regionů. Přestože většina periferních regionů je v kontextu českých nemetropolitních regionů nadprůměrně specializována na sektor zemědělství, více než 60 % přidané hodnoty ve sledovaných odvětvích tvoří zpracovatelský průmysl. Navzdory homogenitě z hlediska ekonomické výkonnosti zahrnuje tato skupina strukturálně a funkčně velmi rozmanité regiony, které lze velmi hrubě klasifikovat do čtyř základních skupin:

- a) Regiony s vysokým podílem primárního sektoru na zaměstnanosti a s diverzifikovanou odvětvovou strukturou – např. Jindřichův Hradec, Domažlice, Sušice, Poděbrady, Znojmo a Jeseník.
- b) Regiony s velmi nízkým podílem primárního sektoru na zaměstnanosti, specializované na tradiční odvětví zpracovatelského průmyslu – např. sklářský (Železný Brod, Nový Bor) nebo dřevozpracující průmysl a výroba nábytku (Pacov, Bystřice pod Hostýnem).
- c) Regiony s velmi nízkým podílem primárního sektoru a diverzifikovanou odvětvovou strukturou – např. Cheb, Příbram, Strakonice, Tanvald a Krnov.
- d) Ostatní periferní regiony bez společných strukturálních a funkčních znaků.

6. Závěr

Cílem článku bylo vytvořit typologii českých nemetropolitních regionů podle klíčových faktorů, aktérů a mechanismů rozvoje. Na základě výsledků tohoto i předchozích výzkumů (Ženka a kol. 2015; Ženka, Slach, Sopkuliak 2017; Ženka, Slach 2016) lze shrnout nejvýznamnější analytická zjištění, která mohou sloužit jako podklady pro zaměření intervencí regionálních politik (tab. 2).

Tab. 2 – Typy (ne)metropolitních regionů – faktory, mechanismy a aktéři rozvoje, doporučení pro regionální politiku

Typ regionu	Faktory	Mechanismy
Jádra metropolitních regionů	Urbanizační úspory plynoucí z velikosti trhu a hustoty firem, diverzifikovaná specializace, kvalifikovaná pracovní síla	Tvorba a šíření inovací mezi subjekty akademickou a komerční sférou i mezi firmami navzájem, vedlejší efekty, Jacobs externality, regionální multiplikační efekty, intenzivní dělba práce umožňující specializaci a dosažení úspor z rozsahu
Zázemí metropolitních regionů	Urbanizační úspory díky „půjčené velikosti“, nižší ceny vstupů, dostupnost pozemků	Intenzivní dělba práce umožňující specializaci a dosažení úspor z rozsahu; rezidenční a komerční suburbanizace
Městské regiony s metropolitními funkcemi	Urbanizační úspory plynoucí z velikosti trhu a hustoty firem, vnitřní úspory z rozsahu dominantních firem	Transfer znalostí z metropolitních jader; tvorba a šíření inovací mezi akademickou a komerční sférou i firmami navzájem ve vazbě na regionální specializaci, vedlejší efekty, regionální multiplikační efekty
Regiony s dominancí jedné velké firmy	Vnitřní úspory z rozsahu, specializace, komplexity; vnější úspory z komplexity, kvalifikovaná pracovní síla	Regionální multiplikační efekty; vertikální vedlejší efekty; regionální odvětvová dominance; diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví díky odštěpování specializovaných firem
Satelitní platformy nižšího řádu	Vnitřní úspory z rozsahu; přístup k zahraničním trhům díky zapojení do produkční sítě mateřské firmy	Přímé efekty zahraničních investic, transfer znalostí od mateřských firem.
Satelitní platformy vyššího řádu	Vnitřní úspory z rozsahu; přístup k zahraničním trhům díky zapojení do produkční sítě mateřské firmy; kvalifikovaná pracovní síla	Procesní, produktový a funkční upgrading pobočných závodů nadnárodních firem, vertikální vedlejší efekty, efekt kotvy; strategické párování
Diverzifikované průmyslové regiony	Vnitřní úspory z rozsahu velkých firem v tradičních odvětvích i pobočných závodů nadnárodních korporací	Přímé efekty zahraničních investic; diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví
Periferní regiony	Vyšší transakční náklady v důsledku odlehlosti, nízké míry urbanizace i hustoty firem a institucí, malý lokální trh, nízké úspory z rozsahu	Diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví; specializace na tržní niky; amenitní migrace

Zdroje: Autoři; Florida 2005; Hampl, Blažek, Žižalová 2008; Hobor 2013; Lagendijk, Lorentzen 2007; Leber, Kunzmann 2006; Martin, Trippel 2014; Rumpel, Boruta, Slach a kol. 2011; Tödtling, Trippel 2005; Young, Hood, Peters 1994

Aktéři	Doporučení pro regionální politiku
Nadnárodní firmy zejména v sektoru znalostně náročných obchodních služeb, firemní ředitelství, univerzity, výzkumné instituce, banky, instituce veřejné správy, instituce transferu technologií	Atrakce talentů Podpora internacionalizace univerzit Podpora základního výzkumu Investice do mezinárodní dopravní makroinfrastruktury Spolupráce se zázemími, metropolitní governance Atrakce znalostně náročných služeb a high-tech odvětví zprac. průmyslu Podpora vzniku inovativních firem
Průmyslové firmy, firmy poskytující standardizované obchodní služby, logistiku aj., často pobočky firem v blízkém metropolitním jádru	Atrakce vědecko-výzkumné infrastruktury Rozvoj regionálních dopravních systémů Územní regulace negativních dopadů suburbanizace Spolupráce s jádrem, metropolitní governance
Domácí malé i velké firmy v průmyslu i službách, univerzity, výzkumné instituce, instituce veřejné správy, instituce transferu technologií	Internacionalizace univerzit Podpora regionálních inovačních systémů Budování vazeb na metropolitní jádra (dopravní, znalostní sítě) Podpora odštěpování inovativních firem ve vazbě na regionální specializaci
Velké domácí firmy s tradicí podnikání v regionu, místní dodavatelé, orgány veřejné správy spolupracující s dominantní firmou	Podpora diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví Podpora nadregionálních vazeb malých a středních podniků (prevence vzniku funkčního uzamčení) Rozvoj technického vzdělávání Atrakce technologicky příbuzných firem Zachování lokálních specializovaných znalostí díky stabilizaci populace
Pobočné provozovny nadnárodních firem, průmyslové závody, služby typu <i>back office</i>	Podpora technického vzdělávání Implementace nástrojů na podporu strategického párování (upgrading) Atrakce technologicky příbuzných firem Podpora nadregionálních vazeb
Pobočné provozovny zahraničních firem, průmyslové závody, centra strategických služeb, místní dodavatelé	Péče o investory a podpora strategického párování Podpora regionálních a nadregionálních znalostních vazeb Atrakce technicky kvalifikovaných lidských zdrojů ve vazbě na upgrading Podpora příbuzné diverzifikace
Velké firmy v tradičních odvětvích těžkého i lehkého průmyslu, pobočné závody nadnárodních firem, malé a střední podniky, služby typu <i>back office</i>	Podpora technického vzdělávání Posilování meziodvětvové regionální spolupráce Podpora odvětví s potenciálem dosažení externích úspor z rozsahu Podpora nadregionálních znalostních vazeb firem
Malé a střední průmyslové firmy; občanský sektor	Podpora nadregionálních znalostních sítí Atrakce menších (zahraničních) firem Rozvoj intra- a inter-regionální dopravy Posilování lokálního síťování firem a institucí Podpora regionální specializace i příbuzné diverzifikace místních firem Stabilizace populace

Zaprvé, všechny typy českých nemetropolitních regionů jsou v evropském kontextu vysoce industrializované a ve všech má zpracovatelský průmysl rozhodující podíl na přidané hodnotě podnikatelského sektoru. Dokonce i na úrovni jednotlivých mikroregionů lze z celkového počtu 156 nemetropolitních regionů najít pouze pět jednotek, ve kterých mají obchodní služby vyšší přidanou hodnotu než zpracovatelský průmysl – Louny, Náměšť nad Oslavou, Humpolec, Mariánské Lázně a Jablunkov (Ženka, Slach, Sopkuliak 2017). Převažují technologicky méně náročná odvětví se syntetickou znalostní základnou, firmy na nižších patrech globálních produkčních sítí a pobočky nadnárodních korporací, které jsou provázány především s mateřskými firmami a partnery v globálních produkčních sítích při omezených lokálních dodavatelských a znalostních vazbách, minimálním zastoupení znalostně náročných obchodních služeb a nízké hustotě institucí (viz též Ženka a kol. 2015; Ženka, Slach, Sopkuliak 2017). Výsledkem je poměrně nízká inovační poptávka, neboť místní firmy buď neinovují, zajišťují inovační proces vlastními silami nebo pomocí extra-regionálních vazeb na mateřské firmy, zákazníky, univerzity a výzkumné instituce – často lokalizované v českých či zahraničních metropolitních regionech. České nemetropolitní regiony mají obecně nízký potenciál pro založení a úspěšné fungování regionálních inovačních systémů. Efektivnějším opatřením je proto podpora nadregionálních znalostních vazeb a strategického párování mezi regionálními zdroji a potřebami nadnárodních korporací.

Zadruhé, navzdory riziku uzamčení vývojové trajektorie je pro nemetropolitní regiony důležité udržet existující specializované know-how, které je vázané na dlouhodobě se vyvíjející kvalifikaci místního obyvatelstva, firemní rutiny, lokální instituce, interakce na trhu práce a dodavatelské vztahy. I v případě specializovaných regionů je vhodnější podporovat diverzifikaci do technologicky příbuzných odvětví než implantaci zcela nových, nepříbuzných odvětví. Malá velikost trhu, znalostní i dodavatelské základny neumožňuje těžit z pozitivních efektů diverzity, jako je tomu v případě velkých metropolitních měst. Klíčovým mechanismem ekonomického růstu nemetropolitních regionů z dlouhodobého evolučního hlediska je diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví, která může probíhat odštěpováním specializovaných firem od lokálních významných podniků, atrakcí firem podnikajících v příbuzných odvětví z jiných regionů nebo cílenou podporou zakládání nových subjektů v daném regionu.

Předložená typologie je založena převážně na statickém hodnocení klíčových faktorů, aktérů a předpokládaných mechanismů rozvoje. Další výzkum faktorů ekonomické výkonnosti nemetropolitních regionů by měl vycházet především z konceptů evoluční ekonomické geografie a hodnotit vývoj ekonomické výkonnosti z dlouhodobé perspektivy. Klíčovou otázkou je, zda a jak se různé strategie a trajektorie regionálního rozvoje promítají do stávající ekonomické výkonnosti nemetropolitních regionů. Dosahují např. regiony s výrobními závody zahraničních firem založenými na zelené louce nižší ekonomické výkonnosti než jejich

protěžsky, ve kterých zahraniční firmy navázaly na existující průmyslovou tradici a know-how? Ještě významnější otázka je, které z možných scénářů²¹ jsou nejrelevantnější pro vystižení mechanismů a trajektorie rozvoje českých nemetropolitních regionů v budoucnosti. Další možností je propojení analýzy regionální ekonomické výkonnosti a typologie s kontextem dlouhodobého vývoje regionální organizace společnosti a pokus o harmonizaci s nejnovější sociogeografickou regionalizací Česka (Hampl, Marada 2015).

Literatura

- ASHEIM, B., COENEN, L., VANG, J. (2007): Face-to-face, buzz, and knowledge bases: sociospatial implications for learning, innovation, and innovation policy. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 25, 5, 655–670.
- AUDRETSCH, D., FELDMANN, M. (1996): R&D Spillovers and the Geography of Innovation and Production. *The American Economic Review*, 86, 3, 630–640.
- BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P., RUMPEL, P., SKOKAN, K. (2011): Where does the knowledge for knowledge-intensive industries come from? The case of biotech in Prague and ICT in Ostrava. *European Planning Studies*, 19, 7, 1277–1303.
- BLOTEVOGEL, H. H. (2001): Die Metropolregionen in der Raumordnungspolitik Deutschlands – ein neues strategisches Raumbild. *Geographica Helvetica*, 56, 3, 157–168.
- BLOTEVOGEL, H. H., DANIELZYK, R. (2009): Leistungen und Funktionen von Metropolregionen. In: Knieling, J. (ed.): *Metropolregionen. Innovation, Wettbewerb, Handlungsfähigkeit*. Hannover, 22–29.
- CAPELLO, R. (2000): The City Network Paradigm: Measuring Urban Network Externalities. *Urban Studies*, 37, 1925–1945.
- CHINITZ, B. (1961): Contrasts in agglomeration: New York and Pittsburgh. *The American Economic Review*, 51, 2, 279–289.
- CICCONE, A., HALL, R. (1996): Productivity and the Density of Economic Activity. *The American Economic Review*, 86, 1, 54–70.
- CRONE, M., WATTS, H. (2003): The determinants of regional sourcing by multinational manufacturing firms: Evidence from Yorkshire and Humberside, UK. *European Planning Studies*, 11, 6, 717–737.
- ČSÚ (2013): Roční výkaz ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví za rok 2013. Český statistický úřad, Praha.
- DIJKSTRA, L., GARCILAZO, E., McCANN, P. (2013): The Economic Performance of European Cities and City Regions: Myths and Realities. *European Planning Studies*, 21, 3, 334–354.
- DOLOREUX, D., ISAKSEN, A., KARLSEN, J., DIONNE, S. (2012): Constructing regional advantage in non-metropolitan regions: A comparison between La Pocatière (Canada) and Tromsø (Norway). *Norsk Geografisk Tidsskrift–Norwegian Journal of Geography*, 66, 3, 144–154.

²¹ Pro idealizované scénáře umožňující regionálním ekonomikám vymanit se z uzamčení vývojové trajektorie viz Martin, Sunley (2006). Příkladem může být diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví, upgrading stávajících odvětví či transplantace nového odvětví z vnějšku – např. prostřednictvím přímých zahraničních investic.

- DRUCKER, J., FESER, E. (2012): Regional industrial structure and agglomeration economies: An analysis of productivity in three manufacturing industries. *Regional Science and Urban Economics*, 42, 1–2, 1–14.
- DURANTON, G., PUGA, D. (2000): Diversity and specialisation in cities: Why, where and when does it matter? *Urban Studies*, 37, 533–555.
- DURANTON, G., PUGA, D. (2001): Nursery cities. *American Economic Review*, 91, 1454–1475.
- ESSLETZBICHLER, J. (2007): Diversity, stability and regional growth in the United States, 1975–2002. In: Frenken, K. (ed.): *Applied Evolutionary Economics and Economic Geography*. Edward Elgar, Utrecht, 203–229.
- FARHAUER, O., KRÖLL, A. (2012): Diversified specialisation – going one step beyond regional economists' specialisation-diversification concept. *Jahrbuch für Regionalwissenschaft*, 32, 1, 63–84.
- FLORIDA, R. (2005): *Cities and the Creative Class*. Routledge, New York.
- FITJAR, R., RODRÍGUEZ-POSE, A. (2013): Firm collaboration and modes of innovation in Norway. *Research Policy*, 42, 1, 128–138.
- FRIEDMANN, J. (1967): *A general theory of polarized development*. The Ford Foundation, Santiago, Chile.
- FREY, W., ZIMMER, Z. (2001): Defining the City. In: Paddison, R. (ed.): *Handbook of Urban Studies*. Sage Publications, London, 14–35.
- GORDON, I., MCCANN, P. (2000): Industrial clusters: Complexes, Agglomeration and/or Social Networks? *Urban Studies*, 37, 3, 513–532.
- GRECO, L., DI FABIO, M. (2014): Path-dependence and change in an old industrial area: the case of Taranto, Italy. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 9, 3, 413–431.
- HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. DemoArt, Praha.
- HAMPL, M., BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P. (2008): Faktory – mechanismy – aktéři v regionálním vývoji: aplikace konceptu kritického realizmu. *Ekonomický časopis*, 56, 7, 696–711.
- HAMPL, M., MARADA, M. (2015): Sociogeografická regionalizace Česka. *Geografie*, 120, 3, 397–421.
- HASSINK, R. (2007): The Strength of Weak Lock-Ins: The Renewal of the Westmünsterland Textile Industry. *Environment and Planning A*, 39, 5, 1147–1165.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 106, 1, 1–11.
- HENDERSON, V. (1997): Medium size cities. *Regional Science and Urban Economics*, 27, 6, 583–612.
- HENDERSON, V., KUNCORO, A., TURNER, M. (1995): Industrial development in cities. *Journal of Political Economy*, 103, 5, 1067–1085.
- HENDERSON, J., DICKEN, P., HESS, M., COE, N., YEUNG, H. (2002): Global production networks and the analysis of economic development. *Review of International Political Economy*, 9, 3, 436–464.
- HENNINGS, G., KUNZMANN, K. (1990): Priority to local economic development: industrial restructuring and local development responses in the Ruhr area – the case of Dortmund. In: Stöhr, W. (ed.): *Global Challenge and Local Response*, The United Nations University, London and New York, 199–223.
- HOBOR, G. (2013): Surviving the era of deindustrialization: the new economic geography of the urban rust belt. *Journal of Urban Affairs*, 35, 4, 417–434.
- ILLERIS, S. (2005): The role of services in regional and urban development: A reappraisal of our understanding. *The Service Industries Journal*, 25, 4, 447–460.

- ISAKSEN, A., KARLSEN, J. (2013): Can small regions construct regional advantages? The case of four Norwegian regions. *European Urban and Regional Studies*, 20, 2, 243–257.
- ISAKSEN, A. (2015): Industrial development in thin regions: trapped in path extension? *Journal of Economic Geography*, 15, 3, 585–600.
- JACOBS, W., KOSTER, H., VAN OORT, F. (2014): Co-agglomeration of knowledge-intensive business services and multinational enterprises. *Journal of Economic Geography*, 14, 2, 443–475.
- JENSEN, M., JOHNSON, B., LORENZ, E., LUNDVALL, B. (2007): Forms of knowledge and modes of innovation. *Research Policy*, 36, 5, 680–693.
- KARLSEN, J. (2013): The Role of Anchor Companies in Thin Regional Innovation Systems: Lessons from Norway. *Systemic Practice and Action Research*, 26, 1, 89–98.
- KNIELING, J., MATERN, A. (2009): Metropolregionen – Innovation, Wettbewerb, Handlungsfähigkeit. In: Knieling, J. (ed.): *Metropolregionen – Innovation, Wettbewerb, Handlungsfähigkeit. Forschungs- und Sitzungsberichte der Akademie für Raumordnung und Landesplanung* (nr. 231), Hannover, 324–348.
- KRAFT, S., HALÁS, M., VANČURA, M. (2014): The delimitation of urban hinterlands based on transport flows: a case study of regional capitals in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 22, 24–32. doi: 10.2478/mgr-2014-0003.
- KRZYSTOFIK, R., TKOCZ, M., SPÓRNA, T., KANTOR-PIETRAGA, I. (2016): Some dilemmas of post-industrialism in a region of traditional industry: The case of the Katowice conurbation, Poland. *Moravian Geographical Reports*, 24, 1, 42–54.
- LAGENDIJK, A., LORENTZEN, A. (2007): Proximity, knowledge and innovation in peripheral regions. On the intersection between geographical and organizational proximity. *European Planning Studies*, 15, 4, 457–466.
- LEBER, N., KUNZMANN, K. (2006): Entwicklungsperspektiven ländlicher Räume in Zeiten des Metropolenfiebers. *disP – The Planning Review*, 42, 166, 58–70.
- MACHÁČEK, J., SILOVSKÁ, H., ŘÍHOVÁ, G., JÍLEK, P. (2013): Regionální multiplikační efekt jako indikátor lokálního rozvoje. *E+M Ekonomie a management*, XVI, 3, 20–33.
- MALMBERG, A., MALMBERG, B., LUNDEQUIST, P. (2000): Agglomeration and firm performance: Economies of scale, localisation, and urbanisation among Swedish export firms. *Environment and Planning A*, 32, 305–321.
- MARKUSEN, A. (1996): Sticky Places in a Slippery Space: A Typology of Industrial Districts. *Economic Geography*, 72, 3, 293–313.
- MARTIN, R., SUNLEY, P. (2006): Path dependence and regional economic evolution. *Journal of Economic Geography*, 6, 4, 395–437.
- MARTIN, R., TRIPPL, M. (2014): System failures, knowledge bases and regional innovation policies. *disP-The Planning Review*, 50, 1, 24–32.
- McCANN, P. (2013): *Modern Urban and Regional Economics*. Second Edition. Oxford University Press, Oxford, United Kingdom.
- MEIJERS, E., BURGER, M. J. (2015): Stretching the concept of ‘borrowed size’. *Urban Studies*, doi: 10.1177/0042098015597642.
- MERINO, F., RUBALCABA, L. (2013): Are knowledge-intensive services highly concentrated? Evidence from European regions. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 104, 2, 215–232.
- MÜLLER, E., DOLOREUX, D. (2009): What should we know about knowledge intensive business services. *Technology in Society*, 31, 1, 64–72.
- MULLIGAN, G. (2013): The future of non-metropolitan areas. *Regional Science and Policy Review*, 5, 219–224.

- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis*, 44, 2, 321–348.
- NORTH, D., SMALLBONE, D. (2000): Innovative activity in SMEs and rural economic development: Some evidence from England. *European Planning Studies*, 8, 1, 87–106.
- OECD (2012): *Redefining Urban: a new way to measure metropolitan areas*. OECD, New York.
- ONSAGER, K., ISAKSEN, A., FRAAS, M., JOHNSTADT, T. (2007): Technology cities in Norway: Innovating in glocal networks. *European Planning Studies*, 15, 4, 549–566.
- ÖZDEMİR, E. (2005): Different definitions of 'periphery' and different peripheries in the EU. Middle East Technical University.
- PARR, J. B. (2002): Missing elements in the analysis of agglomeration economies. *International Regional Science Review*, 25, 2, 151–168.
- PAVLÍNEK, P. (2004): Regional development implications of foreign direct investment in Central Europe. *European Urban and Regional Studies*, 11, 1, 47–70.
- PAVLÍNEK, P. (2012): The internationalization of corporate R&D and the automotive industry R&D of East-Central Europe. *Economic Geography*, 88, 3, 279–310.
- PAVLÍNEK, P., ŽÍŽALOVÁ, P. (2016): Linkages and spillovers in global production networks: Firm-level analysis of the Czech automotive industry. *Journal of Economic Geography*, 16, 2, 331–363.
- PAVLÍNEK, P., ŽENKA, J. (2016): Value creation and value capture in the automotive industry: Empirical evidence from Czechia. *Environment and Planning A*, 48, 5, 937–959.
- PERKMANN, M. (2006): Extraregional Linkages and the Territorial Embeddedness of Multinational Branch Plants: Evidence from the South Tyrol Region in Northeast Italy. *Economic Geography*, 82, 4, 421–441.
- RUSNÁK, J., LEHOCKÝ, F. (2016): Priestorová distribúcia a sektorová štruktúra priemyslu na Slovensku. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 60, 1, 69–102.
- RODRÍGUEZ-POSE, A., FITJAR, R. (2013): Buzz, archipelago economies and the future of intermediate and peripheral areas in a spiky world. *European Planning Studies*, 21, 3, 355–372.
- RUMPEL, P., BORUTA, T., SLACH, O. a kol. (2011): Komplexní regionální marketing periferního rurálního regionu Jesenícko. Aleš Čeněk, Plzeň.
- SCHAMP, E. (2005): Decline of the district, renewal of firms: an evolutionary approach to footwear production in the Pirmasens area, Germany. *Environment and Planning A*, 37, 617–634.
- SCOTT, A. J. (2009): Human capital resources and requirements across the metropolitan hierarchy of the USA. *Journal of Economic Geography*, 9, 207–226.
- SLACH, O., RUMPEL, P., KOUTSKÝ, J. (2013): Profílance měkkých faktorů regionálního rozvoje. *Accendo-Centrum pro vědu a výzkum*.
- SONN, J., LEE, D. (2012): Revisiting the branch plant syndrome: Review of literature on foreign direct investment and regional development in Western advanced economies. *International Journal of Urban Sciences*, 16, 3, 243–259.
- SUORSA, K. (2007): Regionality, innovation policy and peripheral regions in Finland, Sweden and Norway. *Fennia*, 185, 15–29.
- THERRIEN, P. (2005): City and innovation: Different size, different strategy. *European Planning Studies*, 13, 6, 853–877.
- TÖDTLING, F., TRIPPL, M. (2005): One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*, 34, 8, 1203–1219.
- TOWNROE, P. (1975): Branch Plants and Regional Development. *Town Planning Review*, 46, 1, 47–62.

- VITURKA, M., PAŘIL, V., TONEV, P., ŠAŠINKA, P., KUNC, J. (2017): The metropolisation processes: A case of Central Europe and the Czech Republic. *Prague Economic Papers* (v tisku). DOI: <https://doi.org/10.18267/j.pep.624>.
- YOUNG, S., HOOD, N., PETERS, E. (1994): Multinational Enterprises and Regional Economic Development. *Regional Studies*, 28, 7, 657–677.
- ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V. (2015): Industrial specialization and economic performance of microregions: evidence from Czechia. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 69, 2, 67–79.
- ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., IVAN, I. (2017): Spatial Distribution of Knowledge-Intensive Business Services in a Small Post-Communist Economy. *Journal of the Knowledge Economy*. DOI:10.1007/s13132-015-0260-9.
- ŽENKA, J., SLACH, O. (2016): Ekonomická výkonnost a struktura českých nemetropolitních regionů: vstupní debata. *Sborník Výroční konference ČGS, Jihočeská univerzita, České Budějovice*, 235–246.
- ŽENKA, J., PAVLÍNEK, P. (2013): Český automobilový průmysl v globálních produkčních sítích: regionální souvislosti rozvoje v období 1998–2008. *Geografie*, 118, 2, 116–137.
- ŽENKA, J., SLACH, O., SOPKULIAK, A. (2017): Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje – datová a metodická příloha. *Geografie*, 122, 3, https://www.researchgate.net/publication/319042064_Typologie_ceskych_nemetropolitnich_regionu_z_hlediska_faktoru_mechanismu_a_akteru_regionalniho_rozvoje_datova_a_metodicka_priloha.

SUMMARY

Typology of Czech non-metropolitan regions based on their principal factors, mechanisms and actors of development

In this article, we propose a typology of Czech non-metropolitan regions according to their key factors, actors and mechanisms of development. The delimitation of non-metropolitan regions was based on the methodology of OECD (2012) – Redefining “Urban”. Five main categories of Czech non-metropolitan regions were identified – peripheries, single factory regions, “ordinary” diversified industrial regions, lower-tier satellite platforms and higher-tier satellite platforms, complemented by the cores and hinterlands of metropolitan regions and the medium-sized urban regions with metropolitan functions. Despite the small size and high structural and functional heterogeneity of micro-regional economies, no significant differences in economic performance between particular groups of non-metropolitan regions were identified. The group of the best performers (metropolitan cores) exhibited higher labour productivity than the biggest laggards (peripheral regions) by only 48%.

Specialized non-metropolitan regions dominated by large firms perform on average economically somewhat better than those diversified and they also outperform metropolitan hinterlands and urban regions. There were some exceptions – peripheral regions highly specialized in traditional (medium) low-tech manufacturing industries. Surprisingly, metropolitan hinterlands and urban regions with metropolitan functions perform on average economically worse than single-factory non-metropolitan regions and satellite platforms. These results confirm findings of Ženka et al. (2015) that economic performance of Czech regions is strongly influenced by

spatial distribution of large firms or plants in the capital and technology-intensive manufacturing industries. The analysis showed, however, that the effects of industrial structure on regional economic performance are rather limited.

All types of non-metropolitan regions are highly industrialized, while the knowledge-intensive business services are scarcely represented. Out of the 156 non-metropolitan regions there are only five units with a higher share of private services in value added than of manufacturing. A combination of lower technology intensity of manufacturing, limited presence of strategic functions, lower-tier suppliers and often thin institutions translates into a weak innovation demand and insufficient potential for the creation of regional innovation systems.

Despite a risk of locking the development trajectory, it is vital for non-metropolitan regions to keep the existing specialised know-how, which is bound to the skills of the local population developing in the long run, firm routines, local institutions, interactions on the labour market and supplier relations. In the case of specialised regions, too, it is more suitable to support diversification into technologically related branches rather than implementation of brand new, unrelated branches. The small size of the market, the knowledge and supplier basis do not allow to capitalise on positive effects of diversity, unlike the case of large metropolitan towns. From the viewpoint of the long-time evolution viewpoint, diversification into technologically related branches is the crucial mechanism of economic growth of non-metropolitan regions. It may take place by the splitting of specialised firms from local important businesses, by the attractiveness of the firms doing business in related branches from other regions or by targeted support for the establishment of new businesses in a given region.

The presented typology is primarily based on a static evaluation of crucial factors, actors and presumed development mechanisms. Further research into factors of economic performance of non-metropolitan regions should mainly arise from the concept of evolutionary economic geography, evaluating the development of economic performance in the long run. There is the crucial question of whether and how various regional development strategies and trajectories are translated into the existing economic performance of non-metropolitan regions. Do, e.g., regions with green field manufacturing plants of foreign firms have a lower economic performance than their counterparts in which foreign firms followed up the existing industrial tradition and know-how? There is an even more important question of which of the possible scenarios are most relevant for the description of the development mechanisms and trajectories of Czech non-metropolitan regions in the future. There is also a chance to interconnect the analysis of regional economic performance and typology with the context of long-term development of regional organisation of society and an attempt at harmonisation with Czechia's latest social geography regionalisation (Hampl, Marada 2015).

- Fig. 1 Metropolitan and non-metropolitan regions in Czechia. In the legend: metropolitan region core, metropolitan region hinterland, urban region with metropolitan functions, non-metropolitan region. Source: according to OECD (2012), Kraft, Halás, Vančura 2014.
- Fig. 2 Typology of (non)metropolitan regions based on regional development principal factors, mechanisms and actors. In the legend: metropolitan region core, metropolitan region hinterland, urban region with metropolitan functions, diversified industrial region, region with the dominance of a single firm, higher-tier satellite platforms, lower-tier satellite platforms, peripheral region. Source: ČSÚ (2013); Ženka, Pavlínek (2013); authors.

PODĚKOVÁNÍ

Příspěvek vznikl za podpory projektu 15/03207S s názvem Ekonomická výkonnost středoevropských nemetropolitních regionů. Děkujeme prof. RNDr. Petru Pavlínkovi, Ph.D. za možnost využít data z projektu GA205/09/0908 pro vymezení satelitních platforem.